

© NOBELSTIFTELSEN 2010

Generellt tillstånd beviljas för publicering
i tidningar på alla språk från och med
7 december 2010, 17.30 (svensk tid).

För publicering i tidskrifter eller böcker krävs,
såvida det inte gäller sammanfattningar,
Stiftelsens medgivande.

När det gäller all publicering av föreläsningen
i dess helhet eller i längre avsnitt måste ovan
understrukna copyrightnotering anges.

Mario Vargas Llosa:

En hyllning till läsningen och dikten

Nobelföreläsning

7 december 2010

Jag lärde mig läsa vid fem års ålder i Broder Justinianos skolklass på läroverket La Salle i Cochabamba (Bolivia). Det är det viktigaste som har hänt mig i hela mitt liv. Nästan sjuttio år senare minns jag tydligt hur detta magiska sätt att översätta ord i böcker till bilder berikade mitt liv genom att spränga tidens och rummets barriärer och låta mig göra en världsomsegling under havet tillsammans med kapten Nemo, kämpa vid sidan av d'Artagnan, Athos, Portos och Aramis mot intrigerna som hotar drottningen på den listige Richelieus tid och släpa mig genom Paris' katakomber som Jean Valjean med Marius' livlösa kropp på min rygg.

Läsningen förvandlade drömmen till liv och livet till dröm, och den gjorde litteraturens universum åtkomligt för den lilla människa som var jag. Min mor berättade att det första jag skrev var fortsättningar på berättelser som jag läste, för att jag var ledsen över att de tog slut eller ville ändra på slutet. Och kanske är det detta som jag har ägnat mig åt i hela mitt liv utan att veta om det: att medan jag själv växte, mognade och åldrades, i tiden förlänga de berättelser som fyllde min barndom med hänförelse och äventyr.

Jag skulle vilja att min mor var här, hon som brukade bli rörd till tårar när hon läste dikter av Amado Nervo och Pablo Neruda, och även morfar Pedro med den stora näsan och den blanka flinten, han som alltid berömde mina dikter, och morbror Lucho som uppmuntrade mig så ivrigt att ägna mig åt skrivandet med kropp och själ, trots att litteraturen där och då gav så liten brödföda åt sina utövare. I hela mitt liv har jag varit omgiven av sådana människor som har älskat och uppmuntrat mig, och de har smittat mig med sin tillit när jag själv har tvivlat. Tack vare dem, och säkert också min envishet och litet tur, har jag kunnat ägna en god del av min tid åt den lidelse, mystik och last som ligger i att skriva, skapa ett parallellt liv där man kan söka skydd i motgången, som gör det sällsamma naturligt och det naturliga sällsamt, som skingrar kaos, förskönar det fula, förevigar ögonblicket och gör döden till ett övergående spektakel.

Det var inte lätt att skriva berättelser. När uppslagen blev till ord visnade de på papperet, och idéer och bilder miste sin kraft. Hur skulle jag få liv i dem igen? Som tur var fanns det mästare att lära av och följa deras exempel. Flaubert lärde mig att talang är ihärdig disciplin och segt tålamod. Faulkner att det är formen – skrivsättet och strukturen – som berikar eller utarmar ämnena. Martorell, Cervantes, Dickens, Balzac, Tolstoj, Conrad, Thomas Mann, att omfång och ambition är lika viktigt för en roman som stilistisk färdighet och berättarstrategi. Sartre, att ord är handlingar och att en roman, en teaterpjäs, en essä som är engagerad i samtiden kan ändra historiens förlopp. Camus och Orwell, att en litteratur utan moral är omänsklig, och Malraux att det finns lika mycket hjältemod och epik i vår samtid som på argonauternas, Odysseéns och Iliadens tid.

Om jag i det här anförandet skulle åkalla alla de författare som jag är skyldig något eller mycket, så skulle deras skuggor hölja oss i mörker. De är otaliga. Förutom att de avslöjade berättandets hemligheter för mig, fick de mig att utforska det mänskligas avgrunder, beundra dess bragder och fasa för dess vanvett. De har varit mina mest tjänstvilliga vänner, ett stöd för min kallelse, och i deras böcker upptäckte jag att också i de värsta situationer finns det hopp och att livet ändå är värt att leva, om så bara för att annars skulle vi inte kunna läsa eller hitta på historier.

Ibland har jag undrat om inte skrivandet är en lyxig form av självupptagenhet i ett land som mitt med så få läsare och så många fattiga, analfabeter och orättvisor, där kulturen är ett privilegium för ett fåtal. Men det tvivlet har aldrig kvävt min kallelse och jag har alltid fortsatt att skriva, också under de perioder då kampen för brödfödan upptog nästan hela min tid. Jag tror att jag gjorde rätt, för om litteraturens blomstring i ett samhälle skulle förutsätta att man först hade uppnått en högkultur med frihet, välstånd och rättvisa, då skulle den aldrig ha existerat. Tvärtom är det tack vare litteraturen, det medvetande som den har format, de önskningar och förhoppningar som den har inspirerat och det missnöje med verkligheten varmed vi återvänder från resan till någon vacker fantasi, som civilisationen nu är mindre grym än när historieberättarna började att förmänskliga livet med sina fabler. Utan de goda böcker som vi läser skulle vi vara sämre människor, mer konformistiska, mindre rastlösa och uppstudsiga, och den kritiska anda som är framstegets motor skulle inte ens existera. Precis som skrivandet är läsandet en protest mot livets otillräcklighet. Den människa som i dikten söker vad hon inte äger, hon säger utan att behöva säga eller ens veta det att livet, så som det är, inte är nog för att tillfredsställa den törst efter det absoluta som är grunden för människans villkor, och att det borde vara bättre. Vi behöver dikten för att på något sätt kunna leva de många liv som vi skulle vilja ha, fast vi nätt och jämnt har ett enda.

Utän dikten skulle vi vara mindre medvetna om frihetens betydelse för att göra livet uthärdligt och om det inferno som det blir när friheten kränks av en tyrann, en ideologi eller en religion. De som tvivlar på att litteraturen, förutom att insvepa oss i drömmen om skönhet och lycka, varnar oss för alla former av förtryck, de borde fråga sig varför alla regimer som envisas med att kontrollera medborgarnas uppförande från vaggan till graven är så rädda för litteraturen att de sätter upp censur för att undertrycka den och bevakar de oberoende författarna med så stor misstänksamhet. Det gör de därför att de vet vilken risk de löper om de låter fantasin tala i böckerna, hur förledande dikten blir när läsarna jämför den frihet som gör den möjlig, och som den utövar, med den upplysningsfientlighet och fruktan som hotar dem själva i den verkliga världen. Vare sig de själva vill eller inte, vare sig de vet det eller inte, sprider diktarna missnöje genom att hitta på berättelser, för de visar oss att världen är illa hopkommen, att fantasins tillvaro är rikare än vardagens rutin. Om den iakttagelsen slår rot i

medborgarnas känslor och medvetande, så blir det svårare att manipulera dem, att få dem att svälja lögnen att de har det bättre och tryggare bakom galler tillsammans med inkvisitorer och fångvaktare.

Bra litteratur bygger broar mellan olika slags människor, för den roar, plågar eller överraskar oss, och på så sätt förenar den oss under ytan av de språk, fördomar, trosföreställningar, seder och bruk som skiljer oss åt. När den stora vita valen begraver kapten Ahab i havet känner läsare i Tokyo, Lima och Timbuktu samma sting i hjärtat. När Emma Bovary sväljer arseniken, när Anna Karenina kastar sig framför tåget och Julien Sorel kliver upp på schavotten, när den urbane doktor Juan Dahlmann i *El Sur* stiger ut ur handelsboden på pampas för att möta mördarens kniv, eller när vi upptäcker att alla invånarna i Comala, byn i *Pedro Páramo*, är döda, då ryser läsarna likadant vare sig de tillber Buddha, Konfucius, Kristus, Allah eller är agnostiker, om de så går klädda i kavaj och slips, chilaba, kimono eller knäbyxor. Litteraturen skapar ett syskonskap mitt i de mänskliga olikheterna och suddar ut de gränser mellan människor som har skapats av okunnighet, ideologier, religioner, språk och ren dumhet.

Alla tider har sina favoriter, och vår egen har fanatiker och självmordsterrorister, ett gammalt släkte som är övertygade om att de kommer till paradiset genom att döda, och att oskyldiga människors blod tvättar bort kollektiva oförrätter, avskaffar orättvisor och får sanningen att segra över falska föreställningar. Otaliga offer krävs varje dag på olika platser i världen av folk som tror sig äga absoluta sanningar. Vi trodde att med de totalitära imperiernas sammanbrott skulle samlevnad, fred, pluralism och mänskliga rättigheter råda, och världen skulle lämna förintelser, folkmord, invasioner och utrotningskrig bakom sig. Inget av detta har inträffat. Nya former av barbari sprider sig, eldade av fanatism, och inför spridningen av massförstörelsevapen kan man inte utesluta att vilken liten skara av galna världsfrälsare som helst en dag framkallar en nukleär katastrof. Det gäller att stå emot dem, bekämpa dem och besegra dem. De är inte många, fastän dånet av deras brott genljuder över världen och fastän vi basar inför de mardrömmar som de inger oss. Vi får inte låta skrämman av dem som vill beröva oss den frihet som vi har tillkämpat oss under civilisationens långsamma framsteg. Låt oss försvara den liberala demokrati som med alla sina begränsningar fortfarande innebär politisk pluralism, samlevnad, tolerans, mänskliga rättigheter, respekt för kritik, rättssamhälle, fria val, maktombyte, allt det som har lyft oss ur en grym urtillvaro och fört oss närmare – fast vi aldrig kommer att nå dit – det sköna, fullkomliga liv som litteraturen fingerar, det där som vi inte kan åstadkomma annat än genom att hitta på det, skriva det och läsa det. Genom att stå emot de mordiska fanatikerna försvarar vi vår rätt att drömma och förverkliga våra drömmar.

I min ungdom var jag marxist liksom så många författare i min generation, och jag trodde att socialismen var botemedlet mot den exploatering och de sociala orättvisor

som plågade mitt land och Latinamerika och hela den tredje världen. Min besvikelse över statsideologin och kollektivismen och min övergång till att bli den liberala demokrat som jag är idag – som jag försöker vara – blev lång och svår, den gick sakta, och den kom sig bland annat av att den kubanska revolutionen, som i början hade väckt min entusiasm, övergick till Sovjetunionens auktoritära, vertikala modell, av vittnesmål från dissidenter som hade lyckats ta sig igenom taggtrådsstängslen kring Gulag, av Warszawapaktens invasion av Tjeckoslovakien, och tack vare tänkare som Raymond Aron, Jean-François Revel, Isaiah Berlin och Karl Popper, som fick mig att uppvärdera den demokratiska kulturen och det öppna samhället. De här lärarna var förebilder av klarsyn och kurage när Västerlandets intelligentia av lättsinne eller opportunism tycktes ha fallit för den sovjetiska socialismens förtrollning eller rentav för den kinesiska kulturrevolutionens blodiga häxbrygd.

Som barn drömde jag om att en dag få komma till Paris, för jag var bländad av den franska litteraturen och trodde att om jag fick bo där och insupa samma luft som Balzac, Stendhal, Baudelaire och Proust, så skulle jag bli en riktig författare, för om jag inte tog mig från Peru skulle jag bara bli en författare på låtsas, en söndagsförfattare. Och faktum är att jag har Frankrike, den franska kulturen, att tacka för oförglömliga lärdomar, som att litteraturen är inte bara kallelse utan också disciplin, arbete och ihärdighet. Jag bodde där på den tid då Sartre och Camus levde och skrev, samtidigt med Ionesco, Beckett, Bataille och Cioran, med upptäckten av Brechts teater och Bergmans filmer, Jean Vilars TNP och Jean-Louis Barraults Odéon, den nya vågen och den nya romanen, och André Malraux' anföranden som var litterära mästerverk, och så det kanske mest teatraliska skådespelet i den tidens Europa, general de Gaulles presskonferenser och olympiska blixtar. Men det som jag är Frankrike mest tacksam för är nog upptäckten av Latinamerika. Där lärde jag mig att Peru var en del av en stor familj som förenades av historien, geografien, samhällsproblemen och politiken, ett särskilt sätt att vara och det härliga språk på vilket jag skrev och talade. Och som under just de åren åstadkom en ny och spännande litteratur. Där läste jag Borges, Octavio Paz, Cortázar, García Márquez, Fuentes, Cabrera Infante, Rulfo, Onetti, Carpentier, Edwards, Donoso och många fler, som med sina skrifter revolutionerade berättarkonsten på spanska språket och tack vare vilka Europa och en stor del av världen upptäckte att Latinamerika inte bara var en kontinent av statskupper, operettfurstar, skäggiga gerillakrigare och mambo och chachacha med maracas, utan också idéer, konstnärliga uttryck och litterära fantasier som gick långt utöver det pittoreska och som talade ett universellt språk.

Alltsedan dess har Latinamerika trots diverse missöden fortsatt framåt, fast som César Vallejo skriver i en berömd dikt, ”fortfarande, bröder, finns det massor att göra.” Vi har färre diktaturer än förr, det är bara Kuba och dess efterföljare *in spe*, Venezuela,

och så några clownartat populistiska pseudodemokratier som i Bolivia och Nicaragua. Men på resten av kontinenten fungerar demokratin hyggligt, stödd på ett brett folkligt samtycke, och för första gången i vår historia har vi en vänster och en höger – i Brasilien, Chile, Uruguay, Peru, Colombia, Dominikanska Republiken, Mexiko och nästan hela Centralamerika – som respekterar rättssamhället, åsiktsfriheten, fria val och ombyte vid makten. Det är rätt väg, och om Latinamerika går vidare på den, bekämpar den smygande korruptionen och fortsätter att integreras i världen, då kommer regionen äntligen att sluta vara framtidens kontinent och i stället bli samtidens.

Jag har aldrig känt mig som en främling i Europa eller någon annanstans heller, för den delen. Överallt där jag har bott, i Paris, London, Barcelona, Madrid, Berlin, Washington, New York, Brasilien eller Dominikanska Republiken, har jag känt mig hemmastadd. Jag har alltid hittat en skyddad vrå där jag har kunnat leva i fred och arbeta, lära mig saker, drömma, träffa vänner, läsa bra böcker och hitta ämnen att skriva om. Fast jag oavsiktligt har blivit förvandlad till en världsmedborgare har jag ingen känsla av att det som folk kallar ”rötter”, banden till mitt eget land, skulle ha försvagats – vilket förresten inte skulle spela någon större roll, för om så vore, skulle mina peruanska erfarenheter inte längre inspirera mig som författare och inte ständigt dyka upp i mina berättelser, också när det verkar som om de utspelar sig långt från Peru. Jag tror att mina långa vistelser utanför det land där jag föddes snarast har stärkt de där banden och kompletterat dem med ett klarare perspektiv och en nostalgi som förstår att skilja mellan det tillfälliga och det väsentliga, så att minnena bevarar sin glans. Kärleken till ens hemland får inte vara en plikt utan måste som all kärlek komma spontant ur hjärtat, liksom den som förenar älskande par, föräldrar och barn eller goda vänner.

Peru bär jag inom mig, därför att där är jag född och uppväxt och uppfostrad, och där fick jag de upplevelser i barn- och ungdomen som formade min personlighet och gav mig min kallelse i livet, och därför att där har jag älskat, hatat, njutit, lidit och drömt. Det som händer i Peru berör mig mer, påverkar och plågar mig mer än det som händer i andra länder. Det här är inte något som jag har eftersträvat eller ålagt mig, det bara är så. En del landsmän har anklagat mig för att vara landsförrädare, och jag var nära att mista mitt medborgarskap när jag under den senaste diktaturen bad världens demokratiska regeringar att straffa regimen med diplomatiska och ekonomiska sanktioner – som jag alltid har gjort med alla diktaturer av vad slag det vara må: Pinochet, Fidel Castro, talibanerna i Afghanistan, imamerna i Iran, apartheidregimen i Sydafrika och de uniformerade despoterna i Burma (numera Myanmar). Och jag skulle göra det igen, ifall Peru – om inte ödet är oss nådigt och peruanerna förhindrar det – än en gång föll offer för en statskupp som krossade vår bräckliga demokrati. Det här var ingen ilsken, överilad reaktion av en fördetting, som det hette bland en del radskrivare

som var vana att döma andra efter sin egen småsinthet. Det var en handling som stämde med min övertygelse att en diktatur representerar den absoluta ondskan för ett land, den är en källa till brutalitet och korrupktion och öppnar djupa sår som dröjer länge med att läka, förgiftar dess framtid och skapar osunda vanor och metoder som lever kvar i generationer och försenar demokratins återuppbyggnad. Därför måste diktaturerna bekämpas utan betänkligheter, med alla medel som står till förfogande, också ekonomiska sanktioner. Det är synd att demokratiska regeringar inte föregår med gott exempel och solidariserar sig med alla dem som i likhet med Kubas Damer i vitt, motståndet i Venezuela, Aung San Suu Kyi och Liu Xiaobo djärvt går emot diktaturen, och ofta visar sig mindre förstående mot dem än mot deras bödlar. Genom att kämpa för sin frihet kämpar de här modiga människorna också för vår.

En landsman till mig, José María Arguedas, har sagt att Peru är platsen för ”blod från hela världen.” Jag tror inte att det finns en formel som definierar oss bättre. Detta är vi och det bär vi med oss, alla peruaner, vare sig vi vill eller inte: en summa av traditioner, raser, trosföreställningar och kulturer från världens alla hörn. Själv är jag stolt över att känna mig som en arvinge till de prehispaniska kulturer som vävde mantlarna och sydde fjäderskrudarna i Nazca och Paracas, svarvade mochica- och inkakulturens keramik som visas i världens främsta museer och byggde Machu Picchu, Gran Chimú, Chan Chan, Kuelap, Sipán, Häxans och Solens och Månens gravar, och så till spanjorerna som med sina hästar, svärd och sadelpåsar skänkte Peru Grekland och Rom, den judisk-kristna traditionen, renässansen, Cervantes, Quevedo, Góngora och det sträva kastilianska tungomål som mildrades av Anderna. Och stolt över att med Spanien kom också Afrika med sin styrka, sin musik och sin sprudlande fantasi att berika vårt mångskiftande land. Om vi skrapar litet på ytan finner vi att Peru, precis som Borges Aleph, är hela världen i miniatyr. Vilket enastående privilegium för ett land att inte ha en identitet, därför att det äger dem alla!

Erövringen av Amerika blev förstås grym och våldsamt som alla erövringar, och det ska vi kritisera fast utan att därvid glömma att de som begick de här plundringarna och morderna i stor utsträckning var våra egna förfäder, de spanjorer som hade farit till Amerika och blivit bofasta där, inte de som stannade kvar i sitt land. Den kritiken måste vara en självkritik om den ska vara rättvis. För i stället för att befria indianerna och skipa rättvisa för det förflutnas övergrepp när vi gjorde oss oberoende från Spanien för tvåhundra år sedan, fortsatte de som tog makten i de före detta kolonierna att exploatera dem lika girigt och brutalt som conquistadorerna och i somliga länder blev de decimerade eller utrotade. Låt oss säga det alldeles klart: sedan tvåhundra år är de inföddas befrielse uteslutande vårt eget ansvar, och vi har inte levt upp till det. Det förblir en försummad uppgift i hela Latinamerika. Det finns inte ett enda undantag från denna skam och vanära.

Jag älskar Spanien lika mycket som Peru, och min skuld till det landet är lika stor som min tacksamhet. Om det inte hade varit för Spanien skulle jag aldrig ha kommit till den här talarstolen eller blivit en känd författare, och kanske hade jag som så många olyckliga kolleger irrat omkring i de otursförföljda skrivarnas limbo, utan förläggare, priser eller läsare, tills deras talang möjligen – en klen tröst – en dag blir upptäckt av eftervärlden. I Spanien blev alla mina böcker publicerade, jag fick ta emot överdrivna hedersbetygelser, vänner som Carlos Barral, Carmen Balcells och så många andra gjorde allt för att mina berättelser skulle få läsare. Och Spanien skänkte mig ett andra medborgarskap när jag riskerade att förlora mitt eget. Jag har aldrig känt minsta oförenlighet mellan att vara peruan och ha ett spanskt pass, för jag har alltid känt att Spanien och Peru är två sidor av samma sak, och det inte bara i min obetydliga person utan också i väsentliga sammanhang som historien, språket och kulturen.

Av alla de år som jag har levat på spansk mark minns jag i ett särskilt ljus de fem som jag tillbringade i mitt kära Barcelona i början av sjuttioalet. Francos diktatur var ännu på plats och arkebuserade fortfarande, men den var redan ett slitet fossil och särskilt på kulturens område oförmögen att vidmakthålla den forna kontrollen. Det öppnades sprickor och hål som censuren inte lyckades täppa till, och genom dem insöp det spanska samhället nya idéer, böcker, tankeströmningar och konstnärliga värden och former som dittills hade varit förbjudna som subversiva. Ingen stad drog så stor nytta som Barcelona av denna begynnande öppning eller jäste lika intensivt av idéer och konstnärligt skapande på alla områden. Barcelona blev Spaniens kulturella huvudstad, platsen där man måste vara för att få inandas en fläkt av den kommande friheten. Och på sätt och vis blev det också Latinamerikas kulturella huvudstad på grund av de många latinamerikanska målare, författare, förläggare och artister som slog sig ner där, eller kom och gick, för det var där som man måste vara om man ville bli poet, romanförfattare, målare eller kompositör i tiden. För mig blev det några oförglömliga år av kamratskap, vänskap, konspirationer och fruktbart intellektuellt arbete. Liksom tidigare Paris var Barcelona nu ett Babelstorn, en kosmopolitisk, universell stad där det var stimulerande att bo och arbeta och där spanska och latinamerikanska författare för första gången efter inbördeskriget umgicks och förbrödrades, kände sig delaktiga i samma tradition och förenade i ett gemensamt företag och en förvissning: att slutet på diktaturen var omedelbart förestående och att i det demokratiska Spanien skulle kulturen spela huvudrollen.

Även om det inte blev precis på det viset, har den spanska övergången från diktatur till demokrati varit en av vår tids bästa historiska processer, som visar att när omdöme och förnuft får råda och politiska motståndare behärskar sin sektmentalitet till förmån för det gemensamma bästa, så kan det hända lika märkliga saker som i den magiska realismens romaner. Den spanska övergången från auktoritärt till frihetligt

styre, från underutveckling till välstånd, från ett samhälle av ekonomiska klyftor och u-landsmässiga orättvisor till ett medelklassland, dess inlemmande i Europa och dess anpassning till en demokratisk kultur på några få år har väckt hela världens beundran och blivit startskottet för Spaniens modernisering. För mig har det varit en gripande och lärorik erfarenhet att uppleva den på så nära håll och stundtals inifrån. Måtte inte nationalismen, denna obotliga pest i den samtida världen och även i Spanien, fördärva den här lyckliga utvecklingen.

Jag avskyr alla former av nationalism, en provinsiell, kortsynt och exklusiv ideologi – eller snarare religion – som begränsar den intellektuella horisonten och när etniska och rasistiska fördomar vid sin barm, för den upphöjer en slumpmässig omständighet som ens födelseort till sitt högsta värde och ett moraliskt och ontologiskt privilegium. Vid sidan av religionen har nationalismen givit upphov till de värsta blodbadet i historien, som de båda världskrigen och det slaktande som pågår i Mellanöstern. Mer än någonting annat har nationalismen bidragit till att Latinamerika har balkaniserats, förblött i meningslösa strider och tvister och slösat astronomiska summor på att köpa vapen i stället för att bygga skolor, bibliotek och sjukhus.

Man ska inte förväxla den lomhörda nationalismen och dess motvilja mot ”den andre”, som alltid har varit ett frö till våld, med patriotismen som är en sund och generös tillgivenhet för det land där man såg dagens ljus, där ens förfäder levde och ens första drömmar tog form, ett välbekant landskap av platser, anhöriga och händelser som blir till hållpunkter för minnet och sköldar mot ensamheten. Fosterlandet är inte flaggorna eller nationalsångerna, inte hyllningstalen för de utvalda hjältarna, utan en handfull miljöer och människor som befolkar våra minnen och färgar dem med melankoli och en varm känsla av att var vi än är, finns det ändå ett hem dit vi kan återvända.

För mig är Peru det Arequipa där jag föddes men aldrig bodde, en stad som min mor, mina morföräldrar och morbröder lärde mig att känna genom sina minnen och sin hemlängtan, för hela min familjekrets har alltid följt ortens tradition och burit med sig Den Vita Staden under sin kringflackande tillvaro. Det är öknens Piura, med sina mullbärsfikonsträd och sina stackars åsnor som ortsborna i min ungdom kallade ”lånta fötter” – ett vackert och sorgligt epitet – där jag upptäckte att det inte var storken som kom med små barn, utan de tillverkades av kärlekspar som gör förskräckliga saker vilket är en dödssynd. Det är läroverket San Miguel, och det är Varietéteatern, där jag för första gången fick se en uppsättning av en pjäs som jag själv hade skrivit. Det är hörnet av gatorna Diego Ferré och Colón i Miraflores i Lima – som vi brukade kalla ”det glada kvarteret” – där jag bytte ut kortbyxorna mot långbyxor, rökte min första cigarett och lärde mig dansa, bli kär och flirta med flickor. Det är den dammiga, darriga redaktionen på dagstidningen La Crónica, där jag vid sexton års ålder för första gången

prövade mina krafter som journalist, ett yrke som jämte litteraturen har sysselsatt mig i nästan hela mitt liv och i likhet med böckerna har fått mig att leva mer, veta mer om världen och umgås med människor från alla håll och av alla slag, briljanta, snälla, elaka och avskyvärda. Det är militärläroverket Leoncio Prado, där jag lärde mig att Peru inte var den lilla medelklassvrå där jag dittills hade levat instängd och beskyddad, utan ett stort gammalt land, förbittrat, ojämlikt och skakat av samhällets alla stormar. Det är Cahuides hemliga particeller, där vi, en handfull studenter vid San Marcosuniversitetet, förberedde världsrevolutionen. Och Peru är mina vänner och väninnor i den liberala organisationen Movimiento Libertad som i tre års tid, bland bomber, strömavbrott och terrorism, arbetade med mig för att försvara demokratin och en frihetlig kultur.

Peru är Patricia, min uppnästa och okuvliga kusin som jag fick lyckan att gifta mig med för fyrtiofem år sedan och som fortfarande står ut med de manier, neuroser och anfall av dåligt humör som hjälper mig att skriva. Utan henne skulle mitt liv för länge sedan ha upplösts i en kaotisk virvel, och varken Álvaro, Gonzalo, Morgana eller de sex barnbarn som förlänger och gläder vår tillvaro skulle ha existerat. Hon gör allting, och hon gör det bra. Hon löser problemen, sköter ekonomin, håller ordning i kaos, håller journalister och intränglingar på avstånd, försvarar min arbetsro, bestämmer möten och resor, packar och packar upp väskor, och hon är så generös att till och med när hon grälar på mig ger hon mig den bästa komplimang som finns: ”Mario, det enda du duger till är att skriva.”

Låt oss återvända till litteraturen. Barndomens paradiset är för mig ingen litterär myt utan en realitet som jag har upplevt och njutit av: först i familjens stora hus med tre innergårdar i Cochabamba, där jag tillsammans med mina kusiner och skolkamrater kunde återskapa både Tarzans och Salgaris äventyr, och sedan på prefekturen i Piura, där fladdermössen sov uppe på vinden, tysta skuggor som fyllde de stjärnklara nätterna i denna solstekta bygd. Under de här åren var skrivandet en lek som familjen berömde, någonting roligt som gav applåder åt mig, dottersonen, systersonen, den faderlöse, för min pappa var död och fanns i himlen. Det var en lång och stilig herre i flottans uniform, vars foto prydde mitt nattygsbord och som jag bad till och kysste innan jag somnade. En morgon i Piura, som jag nog inte har hämtat mig från än, avslöjade min mor att den där herrn i själva verket var i livet. Och att vi redan samma dag skulle åka iväg och flytta ihop med honom i Lima. Jag var elva år, och sedan dess var allting förändrat. Jag miste min barnsliga oskuld och upptäckte ensamheten, auktoriteten, vuxenlivet och rädslan. Min räddning blev att läsa, läsa bra böcker, söka skydd i de världar där livet var härligt, intensivt, det ena äventyret efter det andra, där jag kunde känna mig fri och vara lycklig igen. Och att skriva, i smyg, som när man ägnar sig åt en skamlig last, en förbjuden lidelse. Litteraturen var inte längre en lek. Den blev ett sätt att göra motstånd mot livets motgångar, protestera, göra uppror, fly undan det outhärdliga:

mitt sätt att överleva. Sedan dess och än idag, vid alla de tillfällen då jag har känt mig nerslagen eller misshandlad och nära att misströsta, har detta att med kropp och själ hänge mig åt skivarbetet varit ljuset i slutet av tunneln, räddningsplankan som hjälper den skeppsbrutne till stranden.

Fast det kostar mig mycket slit och kräver svett och tårar, och fastän jag som alla författare ibland känner förlamningen hota och fantasin förtorka, har ingenting skänkt mig en sådan glädje i livet som att tillbringa månader och år med att konstruera en berättelse, alltifrån dess ovissa ursprung i en bild som minnet har lagrat av någon upplevelse, som har blivit till en oro, en entusiasm, en fantasi och sedan vuxit till ett projekt och ett beslut att försöka förvandla denna dimmiga spökvärld till en berättelse. ”Att skriva är ett sätt att leva,” sade Flaubert. Ja, mycket riktigt, ett sätt att leva med illusioner och glädje och en gnistrande eld i sitt huvud, kämpa med de bångstyriga orden tills man har tämjt dem, utforska den stora vida världen likt en upptäcktsresande på jakt efter något spännande byte som kan ge näring åt den gryende fiktionen och mätta den glupska aptiten hos en berättelse som växer och vill sluka alla berättelser. Att få känna svindeln inför en roman som är på väg att födas, när den tar form och tycks börja leva sitt eget liv med personer som rör sig, handlar, tänker, känner och kräver respekt och omtanke, som man inte längre efter behag kan förmå att handla på ett visst sätt eller beröva deras fria vilja utan att döda dem, utan att berättelsen mister sin förmåga att övertyga, det är en erfarenhet som fortfarande förhäxar mig precis som första gången, lika fullkomlig och svindlande som att älska sin kvinna i dagar, veckor och månader, oupphörligt.

När jag talar om skönlitteratur har jag sagt mycket om romanen och litet om teatern, en annan av dess viktigaste former. Det är förstås djupt orättvist. Teatern var min första kärlek, alltsedan jag som tonåring i Lima såg *En handelsresandes död* av Arthur Miller på Teatro Segura, en föreställning som gjorde mig utom mig av rörelse och drev mig att genast skriva ett drama om inkaindianer. Om det hade funnits en teaterrörelse i Lima på femtiotalet så skulle jag ha blivit dramaturg snarare än romanförfattare. Det fanns det inte, och det fick mig att alltmer övergå till berättandet. Men min kärlek till teatern dog aldrig, den slumrade tryggt i romanernas skugga som en frestelse och en längtan, särskilt när jag hade sett någon fascinerande pjäs. I slutet av sjuttioalet blev jag inspirerad av ett envist minne av en hundraårig gammelfaster som kallades Mamaé och som under de sista åren av sitt liv avbröt kontakten med den omgivande verkligheten för att ta sin tillflykt till minnena och fantasin. Och jag kände djupt att den berättelsen var ödesbestämd för teatern, att bara på scenen skulle den få det liv och den glans som utmärker en lyckad skönlitterär text. Jag skrev den med nybörjarens skälvande upphetsning och njöt så mycket av att få se den på scenen med Norma Aleandro i huvudrollen att jag sedan dess har återfallit flera gånger i glappet

mellan två romaner eller essäer. Däremot hade jag aldrig kunnat tänka mig att jag vid sjuttio års ålder själv skulle stiga upp (eller snarare släpa mig upp) på scenen. Det vågspelet fick mig att för första gången i kött och blod uppleva vilket mirakel det är för en som i hela sitt liv har skrivit skönlitteratur att för några timmar förkroppsliga en fantasifigur, leva ut sin fiktion inför en publik. Jag kan aldrig tillräckligt tacka mina kära vänner, regissören Joan Ollé och skådespelerskan Aitana Sánchez Gijón, för att de uppmuntrade mig att dela den fantastiska upplevelsen med dem (trots den panik som hörde till).

Litteraturen är en bedräglig framställning av livet, och ändå hjälper den oss att förstå det bättre, att orientera oss i den labyrint där vi föds, vandrar och dör. Den gottgör oss för de motgångar och frustrationer som det verkliga livet utsätter oss för, och tack vare den tolkar vi åtminstone delvis de hieroglyfer som tillvaron brukar vara för de allra flesta människor, särskilt för oss som hyser fler tvivel än förvissningar och som erkänner oss stå handfallna inför ämnen som transcendens, individuella och kollektiva öden, själen, historiens mening eller meningslöshet och det rationella tänkandets räckvidd och begränsningar.

Jag har alltid varit fascinerad av att föreställa mig det ovissa ögonblick då våra förfäder, ännu knappt mer än djur, fick ett språk som tillät dem att meddela sig med varandra, och i grottorna, kring lägereldarna, i nätter som sjöd av faror – blixtar, åska, morrande vilddjur – började hitta på historier och berätta dem för varandra. Det blev den avgörande punkten i vårt öde, för i de där kretsarna av primitiva varelser som hölls samman av berättarens röst och fantasi föddes civilisationen, det långa förlopp som så småningom skulle förmänskliga oss och förmå oss att uppfinna och lösgöra den suveräna individen ur flocken, att odla vetenskapen, konsten, rätten och friheten, att utforska naturen, människokroppen och rymden, och att resa till stjärnorna. Berättelserna, fablerna, myterna och legenderna, som för första gången ljöd som en ny musik för åhörare som skrämdes av faror och mysterier i en värld där allting var okänt och farligt, måste ha varit som ett uppfriskande bad, en vilsam lagun för själar som ständigt var på helspänn, för vilka att leva bara betydde att äta, söka skydd mot elementen, döda och kopulera. När de väl hade börjat drömma gemensamt, uppmuntrats av berättarna att dela varandras drömmar, var de inte längre bundna vid överlevnadens förråande grottekvarn, och deras liv blev till dröm, njutning, fantasi och ett revolutionärt uppsåt: att bryta sin begränsning, ändra och förbättra, kämpa för att tillfredsställa de önskningar och ambitioner som inspirerades av sagofigurernas liv, och utforska allt det okända som utgjorde deras omgivning.

Denna oavbrutna process blev rikare när skrivkonsten föddes och berättelserna inte bara kunde höras utan också läsas och uppnådde den varaktighet som litteraturen skänker dem. Därför måste vi envist upprepa, ända tills vi har övertygat de nya

generationerna: skönlitteraturen är mer än underhållning, mer än en intellektuell övning som skärper vår sensibilitet och väcker vårt sinne för kritik. Den är ett oeftergivligt villkor för att civilisationen ska överleva, förnya sig och bevara det bästa av vår mänsklighet. För att vi inte ska återfalla i kommunikationsbristens barbari och livet inte reduceras till pragmatismen hos de specialister som ser tingen på djupet men är okunniga om vad som omger, föregår och fortsätter dem. För att vi inte ska övergå från att betjäna oss av de maskiner som vi har uppfunnit till att bli deras tjänare och slavar. Och därför att en värld utan litteratur vore en värld utan önskningar, ideal eller olydnad, en värld av automater som har berövats det som gör människan sant mänsklig: förmågan att gå utanför oss själva och sätta oss in i någon annan, i andra som har formats av våra drömmar.

Från grottan till skyskrapan, från knölpåken till massförstörelsevapnen, från stammens tautologiska tillvaro till globaliseringens tidsålder har litteraturens fiktioner mångfaldigt de mänskliga erfarenheterna och hindrat oss människor att hemfalla åt förslappning, inåtvändhet, resignation. Ingenting har sått så mycken oro, rört om så mycket i våra fantasier och begär, som det liv av lögner som vi lägger till vårt eget med hjälp av litteraturen så att vi får uppleva de stora äventyr och lidelser som det verkliga livet aldrig skänker oss. Litteraturens lögner blir till sanningar genom oss läsare som har blivit förvandlade, smittats av begär och för fiktionens skull hamnat i en ständig motsättning till den torftiga verkligheten. Med en förtrollning som får oss att drömma om att äga vad vi inte äger, vara vad vi inte är, uppnå den omöjliga tillvaro där vi likt hedniska gudar får känna oss jordiska och eviga på samma gång, intalar oss litteraturen det missnöje och den upproriskhet som ligger bakom alla framsteg som har bidragit till att minska våldsamheten i det mänskliga umgänget. Att minska våldet, inte avskaffa det. För vår historia kommer lyckligtvis alltid att förbli oavslutad. Därför måste vi fortsätta att drömma, att läsa och att skriva: den effektivaste metod som vi har kommit på för att lindra vår förgänglighet, besegra tidens tand och göra det omöjliga möjligt.

Stockholm den 7 december 2010.

Översättning: Peter Landelius